

Ködöböcz Gábor

A költői optika élessége és a kozmikus pillantás képessége

Lipcsei Márta: Időkristályok (válogatott versek)

A Nagyváradon élő Lipcsei Márta költészete egyre fényesebben ragyog a magyar líra csillagképén. Válogatott verseket tartalmazó jelen kötete nyelvi erőt, artisztikus szépséget és emberi mélységet sugárzó versek gyűjteménye.

A nyelvi tradícióból, kulturális emlékezetből és erős hagyománytudatból forrászó, tág horizontú verseskönyv tematikai, élménybeli gazdagságával, alaki – formai változatosságával és műfaji, hangnembeli sokszínűségével lepi meg az olvasót. Az életmű korábbi és újabb értékeit hosszmeteszben és keresztmeteszben láttató kötetben – minő ritkaság ez manapság – olyan költő jelenik meg, aki tud súllyal terhelve repülni. Megannyi – természet-, szülőföld-, szerelem- és istenél-mény által motivált – remekbe szabott alkotás született eme különleges adottság révén.

Lipcsei Márta legszebb lelki energiákból születő, személyesen kozmikus és kozmikus személyes költészete eleven érzékletességgel, nagy távlatokat egybe villantó metaforikával és hallatlanul finom partitúrával kottázza le a létezés lükte-tését. A hagyomány újítását az újítás hagyományával ötvöző líravilágban az éber tekintetű költő a természettudományokban jártas tanárral és a lételméleti kérdésekre fogékony gondolkodóval folytat állandó és termékeny párbeszédet.

A kozmikus bukolikára hajazó, a lét kozmoszát nap mint nap újra álmódó költészetben a természettudományos kifejezéskincs, a reáliákra alapozott frazeológia az egyik legszembeötlőbb vonás. Ebben a – makro- és mikrovilágra szimultán módon nyitott – szemléletet tágító és távlatosító lírai világérzékelésben a világnézet és a világ nézet egyszerre és azonos súllyal van jelen.

Lipcsei Márta *Időkristályok* című kötete az alkotóműhely legfőbb törekvéseit fel-villantva tárja elénk a költői pálya legsajátosabb poétikai-világképi vívmányait. A koncepciójában és kompozíciójában is jól átgondolt, organikusán fölépülő kötet tizenhárom ciklusában mindösszesen száztizenkét vers, illetve versfüzér szerepel. A tárgyiasságot gondolatisággal, a létfilozófiai dilemmákat szenzualitással, olykor pedig egészséges érzékiséggel vegyítő versekben a természet rendjéhez, az évszakokhoz, a szerelemhez, az időhöz, az elmúláshoz, a térhez (a térpoétikához és térterápiához), a tájházához, szülőföldhöz s gyakran Váradhoz kapcsolódó képzetkörök és motívumok dominanciája figyelhető meg.

Az utóbbi másfél évtized java termését reprezentáló, illusztris kötet újfent azt a régi keletű esztétikai tapasztalatot erősítheti az olvasóban, hogy a világmindenségnek nevezett nagy egésznek senki sem látja a maga komplexitásában, teljességében és árnyalatos gazdagságában úgy együtt, mint a költő. Ez nyilván a költői optika élességét és a kozmikus pillantás képességét jelenti. És a dolog természetéből adódóan azt a fajta őstudást és alapmotiváltságot is, amiről igen gyakran megfeledekünk: „az egésznek része csak az lehet, ki szíve részévé tette az egészet.”

Lipcsei Márta egyidejűleg korszerű és kommunikációképes versvilága a felelős és kvalitásos írástudókra jellemző illúziótlan hittel és a retteneteket néven nevező szókimondó bátorsággal úgy néz szembe a létrontás és a létabszurditás erőivel, hogy – még legkomorabb verseiben is – az életszenség és az emberhez méltó, jövőérdekű létezés mellett tesz hitet.

Az *Időkristályok* okos szívvel és érzékeny elmével megformált szövegterei az emberi gondolkodás gyémántfogalataként és a csönd szűrőpróbájaként tarthatnak számot a reménybeli olvasók figyelmére. A szigorú kritériumok alapján egyberostált kötet egymást erősítő és szemléleti világegészet alkotó darabjai ebbéli minőségükben mutatnak – esetenként igen szoros – intertextuális természetű érintkezést, és folytatnak intenzív párbeszédet a huszadik századi magyar líra klasszikus értékeivel. Lipcsei Márta számára többek között Ady Endre, József Attila, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Dsida Jenő, Áprily Lajos, Reményik Sándor, Szabó Lőrinc, Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes alkotásai szolgálnak a költői világteremtést segítő, reveláló erejű ösztönzéssel.

Lipcsei Márta jellegzetesen szakrális élménykörben fogant kötetében a kétezer éves kultúrhistoriai hagyomány lényegszerű üzeneteire koncentrálna úgy értelmezi újra evangélium és esztétikum viszonyrendszerét, hogy eközben az Istenre való ráutaltságot, a Teremtővel folytatott állandó párbeszédet elemi szükségletként és alapvető létfeltételként mutatja föl. Abban az értelemben is, ahogyan az egzisztencia és transzcendencia kapcsolatáról gondolkodó Reményiknél és Weöresnél olvasható: „Istenben az ember sír fel, emberben örül az Isten”, illetve „Isten rajtad: végtelen könny; Isten benned: végtelen mosoly.”

Az eszmélkedésre hívó verseskönyvet leginkább talán az avatja élményszerűen egyedivé, hogy a szeretetmisztikát a tudásmisztikával képes ötvözni. Ezáltal új dimenziókat nyitva az ön- és a létmegértés számára.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2019)

Máriás József

Tanúságtétel a kisebbségi sors „befejezetlen drámájá”-ról

Cseke Péter: Trianoni hófogságban 1918–1945–1990. Eszmetörténeti tanulmányok

A címbe foglalt „kisebbségi dráma” fogalmának megalkotása Gáll Ernő (1917–2000) nevéhez fűződik. Cseke Péter újabb kötetében találkozunk vele, hivatkozásként az erdélyi magyar értelmiségi sors száz évre visszatekintő fejlődési ívére – a Trianon-szabta kezdetektől napjainkig. E kötet, egy Cseke Péter-trilógia részének – *Borongós ég alatt* (Sajtótörténeti tanulmányok 1980–2014), *A teljesség sóvárgása* (Irodalomtörténeti tanulmányok 1981–2016), *Trianoni hófogságban* (Eszmetörténeti tanulmányok 1918–1945–1990) – tekinthető, amelyet a budapesti Nap Kiadó 2015-ben, 2019-ben, illetve 2020-ban tett közzé, mérhetetlen szolgálatot téve a háromszori erdélyi magyar életkezdés magyarországi megismertetése érdekében, annak hármas megközelítési ösvényein haladva. A tanulmányok keletkezési ideje negyven évet ölel fel, de tematikájában száz esztendőre tekint vissza. Korántsem csak a múlt értékeinek a fölmutatása szándékával – bár az sem hasztalan igyekezet, hisz identitásunk, önismeretünk, felvértezetségsünk anélkül félszárnyú madár –, hanem egy, az újságíró, a nemzedékeket nevelő pedagógus, a társadalmi fejlődés menetét kutató és feltáró eszmetörténésznek az 1990-es években indult harmadik magyar életkezdés tapasztalata indíttatásából: „értelmiségi nemzedékek egész sora nőtt fel a totalitarizmus időszakában, hogy nem szerezhettek áthagyományozott ismereteket a két világháború közötti önvédelmi és társadalomépítési tapasztalatokról”.

Az újabb, a hármas tematikai dimenziót kiteljesítő kötet cím – *Trianoni hófogságban* – metaforaként jelzi, hogy a cselekvési tér nem csupán korlátot jelent, hanem a kitörés álma/vágya/akarata, az önmegvalósítás teljességének a lehetőségét. De az elmúlt század erdélyi magyarságának létküzdelme – Cseke Péter írásai megannyi bizonyosság rá! – mégsem volt reménytelen. Mindig voltak olyanok, akik az exodus helyett a helyben maradást, a sorsvállalást, a cselekvést, a küzdelmet, a helytállás éthoszát, az „új értelmű népszolgálat”-ot választották, a nemzettestből való leszakítottaságot nemcsak drámaként élték át, hanem fölfedezték benne „a kisebbségi lét ajándékát” (László Dezső), a „sajátosság méltóságá”-t, (Gáll Ernő), a „lehet, mert kell” (Reményik Sándor) létparancsát. A három életkezdés – 1918, 1945, 1990 – más–más politikai, társadalmi körülmények közt bontakozott ki,

vívja mindmáig a maga küzdelmét, a befejezetlenség – otthon lenni a szülőföldünkön, hogy azt tiszta szívvel hazánknak nevezhessük – kilátástalansága ellenére. Miként s hogyan? A hitet, a reményt, a küzdés értelmét sugalló alkotásokból nyújtotta erőforrásokból merítve. Idézzük magunk elé Kós Károly kiáltó szavának tette sarkalló üzenetét, Dsida Jenő költeménye, a *Psalmus Hungaricus* megrázó sorainak hűségre szólító drámai szavait, Farkas Árpád csodálatos versét – *Alagutak a hóban* –, annak hitet, optimizmust szolgáló sorait.

Cseke Péter e sorsküzdelem állomásait, a létküzdelem megannyi formáját és lehetőségeit/cselekvéseit tárja elénk e sok-sok, a mának szóló tanulságokkal szolgáló, az említett kötetekben s az utóbbi évtizedekben megjelent könyveiben. Tették ezt elődeink olyan államkeretben, amelyben az 1918-as Gyulafehérvári Kiáltvány konkrét jogokat kívánt adni a nemzetiségeknek, amikor a párizsi kisebbségi szerződésben szövegszerűen megfogalmazott előírás – „Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász községeknek a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen” – mindvégig csupán írott malaszt maradt.

E kötetében is az eseményeknek irányt szabó vezérfonalként van jelen két kiváló személyiség élete és munkássága: a két világháború közötti időszak szellemi vezéregyéniségének tekinthető Jancsó Béla, valamint a „cselekvésképtelen időben”, a „szellemi ellehetetlenüléssel küszködő”, a kisebbségi humánus, kisebbségi etika, erkölcsi felelősség fogalomkörét definiáló Gáll Ernő. Két, egymástól oly sokban különböző élethelyzetben, de azonos eszmék – a megmaradás, az identitásörzés, az alkotó, értékkeremtő cselekvés – parancsát követő szándéktól vezérelve. Nyilván: nem csak ők, hisz szolgálatuk, tanításaik maguk köré vonzották, tette sarkentették azokat, kiknek gondoldása, eszmevilága az övékével rokon vonásokat hordozott.

A kötet témakibontása, a továbbiakban az idő folyásának medrét követve, időrendben tárja elénk azt a példatartat, amely elvezet bennünket „a szóban forgó korszak tanulságainak megismerésére”

Elsőként az 1918 után induló paradigmaváltó kezdeményezések felvillantásával. Az új léthelyzetben, az impériumváltás sokkhatásából – „fuldokló némaság fekdölte meg a lelkeket” – alig ébredő erdélyi magyarság hangja elsőként a sajtóban nyilatkozott meg: napilapokban, ideig-óráig működő folyóiratokban. Azt követték „az önszerveződő kisebbségi társadalom” fórumai: a Tizenegyek mozgalmától, a helikoni írói munkaközösségen át, a 29-es nemzedék szerveződésétől a Vásárhelyi Találkozóig. E sokirányú, változatos tagozódású közösségek háttérben ott találjuk azokat a személyiségeket – a „korszerű társadalmi tudat kimunkálását” sürgető Jancsó Bélától az „éleslátású vezető értelmiség kinevelését” szorgalmazó László Dezsőig, *Az erdélyi út* című tanulmány írójától, Krenner Miklóstól a *Ma-*

gunk revízióját meghirdető Makkai Sándorig... A maga helyét, szerepét, feladatait kereső új nemzedék tájékozódási pontjait nagyszerű elődök életpéldája, munkássága képezte: „az ifjúságot öneszmélésre készítő Széchenyi István, továbbá Ady Endre, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső erkölcsi parancsolatai, valamint Benedek Elek, Kós Károly és Németh László tanítása. Együtt és külön-külön biztatták őket arra, hogy „nemcsak a kedvező viszonyok okos kiváráásával, hanem – ha a szükség úgy kívánja – kedvezőtlen feltételek közepette is próbálják szűkebb és tágabb közösségük javára fordítani a történelmi erőviszonyokat”.

Ez a törekvésük a nemzedéki és nemzeti közösségépítésben öltött testet, realizálódott. Mindenekelőtt a huszontkilencesek nemzedéke által létrehozott *Erdélyi Fiatalok* című folyóirat megteremtésében, munkatársi gárdájának toborzásában, az általuk megfogalmazott életstratégiában, amelynek értelmében – Jancsó Béla megfogalmazásában – „csak úgy maradhatunk meg, ha kialakítjuk azt a gondolkodásmódot, és megteremtjük azokat a szervezeti formákat, amelyek önálló államiság nélkül is megtarthatnak szülőföldünkön magyarnak”.

László Dezső ennél is szélesebb, tágasabb kontextusban jelölte ki az előttük álló feladatokat: „a szétszakadt magyar politikai egység helyébe az országhatároktól függetlenül érvényesülő szellemi, lelki magyar egységet kell teremteni”; a későbbiekben hozzátette: „kisebbségi helyzetben csak annak a politikának van létjogosultsága, amelyik a megoldásra váró társadalmi és nemzeti gondokat egyaránt felvállalja”. Eszmerendszerük tengelyében ott találjuk az összmagyarsággal való szellemi, lelki, kulturális egységet, a demokratikusan kiépítendő román–magyar együttélés imperatívuszát, az új államkeret életének, életrendszerének, életlehetőségeinek a megismerését... Az Erdélyi Fiatalok belső egysége azonban hamar megbomlott. A soraikból kivált fiatalok Venczel József és Makkai László kezdeményezésére létrehozzák a *Hitel* című folyóiratot. Közös vonásuk, hogy „mindkét ifjúsági műhely a kisebbségi önmegismerést és önszerveződést akarta életre kelteni”. (Az utóbbi kiadvány történetét Szász István Tas írta meg s gondolzza emlékéit a Leányfaluban létrehozott emlékhelyen.)

Cseke Péter kötete részletesen ismerteti az Erdélyi Fiatalok közösségének más, kül- és belföldi szervezetekkel kiépített kapcsolatrendszerét. Köztük találjuk a szlovenszói Sarló diákmozgalmat, mellyel Balogh Edgár révén teremtettek gyümölcsöző kapcsolatot, továbbá a Jancsó Béla által létrehívott kötődést a Szege-di Fiatalok és a budapesti Bartha Miklós Társaság tevékenységéhez, valamint a Bukarestben tanuló erdélyi diákok által a Koós Ferenc Körhöz, a Dimitrie Gusti professzor vezette falumozgalomhoz.

A napi politikától elhatárolódó, önszerveződő és saját arculatot kialakító közösségek számot vetettek azzal, hogy mily nagy veszteség az anyanyelvi egyetem hiánya, mily sok kérdést vet fel a tudományművelésben kialakult hiátus. Szabó

T. Attila figyelmeztető szavai – „nincs az emberiségnek nevelőbb erejű, nemzeti, népi alázatosságra inkább kényszerítő szellemi tevékenysége, mint a tudományos vizsgálódás” – évtizedes adósságra hívják fel a figyelmet 1939-ben. Ismeretes, hogy az erdélyi magyarság legmagasabb tudományos fóruma, az 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum Egyesület tevékenysége is évekig akadályoztatva volt, az erdélyi magyar történelmi egyházak által 1920-ban létrehozott Magyar Tanárképző Intézet alighogy megalakult, betiltották. Az értelmiségnevelés elodázhatatlan feladatát az újrálelévő EME s a huszonkilences nemzedék vállalta fel. Az Erdélyi Fiatalok köre tömörült közösség „a fiatalság öntudatra ébresztését és a magyarság szellemi vezetésére való felkészülését tartotta legelső feladatának”. A Mikó Imre vezette kisebbségjogi szeminárium, a Balázs Ferenc, Debreczeni László és Demeter Béla kezdeményezte faluszemináriumok, a falukutató csoportok létrehozása, a tevékenység beindítása. Eme törekvések szorgalmazásában és irányításában – az előbb említettek mellett – Mikó Imre és Venczel József játszott meghatározó szerepet, hirdetve „az értelmiségi felelősségvállalás nélkülözhetetlenségét”. Ebben a folyamatban megkülönböztetett helyet kapott a tudományművelés, amely „az uralkodó politikai és nemzeti jelszavaktól” mentesen tárja fel Erdély múltját. Erdélyét, amely – Bíró Sándor szavai szerint – külön álló egység: „földrajzi, gazdasági, nemzetiségi, művelődési tényezők teszik történelmileg meghatározott, sajátos értéktartományá”. A kutatás feladatait fővállalók sorából kimagaslik Tavaszy Sándor, valamint az EME tudós levéltárosa, Kelemen Lajos, kinek életútja és életműve Sas Péter irodalomtörténész által az utóbbi években közzétett naplója és levelezése révén vált ismertté a mai olvasók előtt.

A harmincas évek erdélyi magyar közösségei, a napi sürgős teendők mellett, legfontosabb, távlatos feladatuknak tekintették a kisebbségi létstratégia kidolgozását. Jellegként tűzték maguk elé Széchenyi István szavait, aki „a *nemzeti önerő*ben látta meg a nemzeti sors titkát: »ne keressétek határaitokon kívül javatokat és híreket: *magatokban* hevernek a valódi arany- és ezüstbányák munkátlan, nyitatlan, sőt még a legjobb magyarok előtt is ismeretlenül«. Legfőbb forrásként a magyar történelem nagyjait tekintették, a klasszikus magasságokba emelkedetteken kívül a kortársnak számítható Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Kós Károly, Makkai Sándor történelemszemléletével azonosultak. Őket követve, tőlük tanulva rajzolták meg a kisebbségi kérdés „alapvonalai”-t, formálták magukban a románsághoz való viszony erővonalait, hitet téve az együttműködés demokratikus kibontakozásának szükségessége mellett, a kölcsönösség elve mellett. Meggyőződéssel vallották: „...a másokkal szembeni egyoldalú elfogultság még nem tartott meg senkit, de másfelől a mások értékének az elismerése még nem jelenti saját értékeinknek a megtagadását.” Realitásérzékük jutott arra a felismerésre, hogy „a balkáni hatalomgyakorlás módszereivel szemben a hagyományos erdélyi toleranciára és tör-

vénytiszteletre alapozó kisebbségvédelem semmiféle esélyre nem számíthatott”. (Nem számíthat ma sem!) A demokratikus alapon történő megújulás reményét, közte a székely autonómia gondolata megfeneklett – akkor és mindmáig.

Az ekkor kibontakozott – főleg az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* köré csoportosultak közt – nemzedéki viták polarizálódása egy időben vált a gyümölcsöző együttműködést hátráló, fékező jelenséggé, másfelől serkentőleg is hatott, eszmei tisztázódást is eredményezett. Az 1937-ben megszervezett Vásárhelyi Találkozó lett volna hivatott megtalálni azt a közös platformot, amelyre Tamási Áron szólított a *Cselekvő erdélyi ifjúság* című írásában. Az erők megosztása, osztódása intő jel volt, káros hatásával mindannyian számoltak. Íme, három példa, melyek Cseke Péter megidéz, máig ható tanulságként: „Az igazi nemzeti egység nem az elvi álláspontok feladásában, hanem megvitatásában és a helyesebb elvek elfogadásában áll.” (A Vásárhelyi Találkozó dokumentumközlés bevezetője); „Kisebbségi társadalom még a legszélsőbb individualizmus idején sem engedheti meg tagjainak sem az önző különállást, sem a külön csoportokra tagolódást.” (Albrecht Dezső); „Széchenyi szigorú önvizsgálatára van szükségünk. Önvizsgálatra és belső okos építésre” (Vita Sándor).

A harmincas évek eszmetisztázó, –fölvető vitáiban újra előtérbe került a Duna-konföderáció eszméje. A gyűjtőszikrát Németh László *Magyarok Romániában* című útinaplója pattantotta ki, újólag polarizálta a különböző körökhöz tartozók nézeteit – a bírálattal egy időben jutva el a maguk vallotta nézetek hangoztatásáig. A Duna-konföderáció álomkép maradt, Németh László szép utópiájának eszméltető, tovább gondolásra készítő elmélet, amint a hozzá társított nemzetiségi kérdés becsületes rendezése is. A korabeli vita időtlenségének/időszerűségének jele, hogy a Németh László születési centenárium alkalmával a marosvásárhelyi Mentor Kiadó által újra megjelentetett útinapló mai megítélése sem maradt visszhangtalan, a megszólalók/értelmezők új nemzedéke is a reális önismeret szükségességét szorgalmazta. Ugyanez irányban hatott, hatalmas sajtóvitát gerjesztett Makkai Sándornak a *Magunk revíziója* a múlt század húszas éveinek létparancsát feszegető kötetével eszmei összefüggésbe hozható *Nem lehet* című írása, amely másfél évtized múltán a kisebbségi lét lehetetlensége fölött tört lándzsát. Nemcsak a maga korában, hanem a közelmúltban is. Talán mondanunk sem kell, hogy a vitaanyag újbóli közreadása (1989), valamint az arról a kilencvenes években generált vita fölvezetése, ismertetése – társszerkesztőként, illetőleg egyénileg – Cseke Péter nevéhez fűződik, mai önismeretünk, identitástudatunk értelmezéséhez segítenek hozzá.

A Nap Kiadónál megjelent kötet címében szereplő három évszám – 1918–1945–1990 – egy fejlődésív koordinátáit, sarokpontjait jelölik. A benne olvasható írások azonban szinte kizárólag az erdélyi magyar életkezdések első szakaszára szorít-

koznak, a másik kettőre, 1945-re és 1990-re csak utalásszerűen, közbevetőleg tér ki. „...a második világháború után »újratermelődött« a kisebbségi, illetve nemzetiségi kérdés.” Ismeretes, hogy 1945 után számos pozitív jel – a Bolyai Tudományegyetem létrehozása/megnyitása, a csángóföldi magyar nyelvű oktatás beindítása, a Nemzetiségi Minisztérium létrehozása... örvendetes kezdetet ígért. Azonban a kommunista diktatúra a megszilárdulásával párhuzamosan vonta vissza mindezeket. A szerző joggal állapítja meg: „a helyzetfelismerés, illetve a helyzetmódosulás tudatosításához, az értelmiség hatékony önvizsgálatához oly nélkülözhetetlen közeg megteremtésére pedig, úgy tűnt, semmi esélyünk.” „Mégis voltak bátrak, akik mertek.” Meghatározó volt Gáll Ernőnek a kisebbségi létsorsot vizsgáló tanulmányának közlése, a sajátosság méltósága szintagma megfogalmazása, a korabeli írók és publicisták rejtett vagy nyílt bátor kiállásai. A nyolcvanas években napvilágot látott *Ellenpontok* című szamizdat lap megjelentetése és terjesztése, a Limes Kör létrehozása, a második szamizdat kiadvány, a *Kiáltó Szó* jelezte: a mélyben forrong valami, ami előkészíti egy jobb kor eljövetelét.

A harmadik életkezdés – 1990 – új léthelyzetének feltárásával adós marad a kötet. Egy dolgot az utóbbi harminc évben biztosan megtapasztalhattunk: Trianon hófogsága – kisebbségi sorsunk javulásának még a reménye is jegelve van, nemzetiségi jogainknak még a fölvetése is ellenséges falba ütközik, kiváltja a többségi – román, szlovák, szerb, ukrán – nemzet ádáz szembenállását. Az időben távlat rövidege/hiánya okozná, hogy Cseke Péter nem vállalkozik ennek a feldolgozására? Reméljük, egyszer erre is sor kerül!

(*Nap Kiadó, Budapest, 2020*)

Oláh András

A szabadság fogságában

Sz. Tóth Gyula: *Tanári notesz 14. – Egyensúlyzavarok*

Sz. Tóth Gyula közel másfél évtizede adja közre jegyzeteit. Hogy miként és miért is íródnak ezek a szövegek, könyvének bevezetőjében Czakó Gábort idézi a szerző, aki Hamvas Béla munkáihoz készített szótárában így fogalmazott: „*az írás a gondolkodás formája, eszköze és tere.*” E hármasság abból adódik, hogy az írás pillanata nem csupán az emlékezésre és az emlékek rögzítésére korlátozódik, hanem újragondolást, értelmezést, összevetést, tisztázást is eredményez.

Úgy vélem, ez némiképp az olvasóra is átültethető: hisz egy szöveg feldolgozása-
kor nemcsak befogadóként van jelen, nem egyszerűen csak tudomásul veszi a le-
írtakat, hanem óhatatlanul ütközteti saját tapasztalataival, előbogarássza a témá-
hoz kötődő emlékeit, kérdéseket fogalmaz meg, válaszokat keres, netán vitatkozik
is, végül pedig az olvasottakat – mint tapasztalatot – elhelyezi az emlékei között.

A mindennapokban számtalan hatás éri az embert. A családban, a munkahelyen, a tömegközlekedésben, a bevásárlóközpontokban, a rendezvényeken, a kirándulá-
sokon – de otthon a kertben és a háztartásban is. Nem beszélve a szinte észrevétle-
nül mindenhová betolakodó, belopakodó tömegkommunikációs hatásról.

A digitalizáció révén felgyorsult tempó, a nemegyszer kontroll nélküli informá-
cióáradat sajnos nemegyszer szinte parazitaként éli föl és pusztítja el az embert,
az emberi vonásokat.

Felbolydult, természetességéből kivetkőzni készülő világunkat egyre jobban
deformálja mindaz, ami a szabályokat, a korlátokat kérdőjelezi meg. Már szin-
te mindent szabad. Trágárkodni, szabályt szegni, hazudni, nemet változtatni...
Mert az embernek joga van... „*Néha úgy tűnik, az ember a szabadság fogságába
kerül*” – állapítja meg Sz. Tóth Gyula. S igaza van. Mert amikor a szabadság sza-
badosságra vált, amikor az egyén mindenek fölé helyezi magát, jogosnak tűnik a
kérdés, amivel Noam Chomsky művének címét idézve szembesít a szerző: „*Miféle
teremtmények vagyunk?*”

A könyv írója alapvetően erre a kérdésre próbál választ keresni jegyzeteiben.
Nem újkeletű a kérdés, és a válaszokban is akadnak ismerős motívumok, de ezeket
nem árt ismételni, mert – miként azt a történelem is igazolja – az ember bizony
saját tapasztalatán és kárán sem tanul.

Talán ebből adódik, hogy a *Tanári noteszek* rendszeres olvasójaként erős pár-
huzamot vélek felfedezni Sz. Tóth Gyula 2 évvel korábban megjelent kötete és a
mostani könyv tartalma és hangulata között.

Már az alcímek is utalnak erre a hasonlóságra (*Egyensúlyzavarok – A megbillent Éden*). Csak míg a megbillenés pillanatnyi állapotot jelöl, az egyensúlyzavar már tartós problémát feltételez.

Nézzük, miből is fakadnak ezek a problémák: A legsarkalatosabb kérdés a sokat emlegetett szabadság eltérő megítélése. Ehhez társul mindjárt az emberi abnormalitás... Amikor például Franciaországban azon töprengenek, hogy az *anya* és *apa* kifejezéseket töröljék az adminisztrációból, és az 1-es és 2-es számú szülővel helyettesítsék... Nem meglepő talán, ha a természeteshez ragaszkodó emberi elme az efféle ötletek hallatán már a végzet közeledtét vizionálja.

De ugyanide vezethető vissza a politikusok trágárkodása, bohóckodása a parlamentben és a médiában. Mert ők ezt is szabadságként értelmezik. De épp ezért vajon komolyan vehetőek ezek a figurák? Rájuk bízhatjuk magunkat? Egy olyan országban, ahol Batthyány, Deák, Andrassy és Széchenyi adta a mintát, szabad-e elfogadni és beengedni ilyen bárgyú – legfeljebb vicclapokba illő – elemeket? Joggal kérdezi Sz. Tóth Gyula: ha ezt a viselkedést megengedjük a felnőttnek, milyen alapon tiltjuk a gyerekeknek? Hová vezet ez? (S lám, a stílus hamar gazdára talált a fiatalok körében. Egy gimnazista lány a diákparlamentben ordenáré kifejezéseivel hívta fel magára a média figyelmét. Sztár lett. Pedig a mocskolódáson túl még semmit nem tett le az asztalra.)

Hol a rend, mire valók a szabályok, ha nem tartjuk be őket? „*Akkor miért csodálkozunk, ha az autópályán a forgalommal szemben hajt egy autós?*” – kérdezi joggal a szerző. És fölvezolja a várható következményeket. Mert az emberi jogokat álságosan értelmező jogvédők fejében előbb-utóbb szöveget üt majd, hogy „*Az iskolában csöngetnek a tanórára, be és ki. Hát ez durva! Beszabályozzák az egyént. Holott ő szabadságra vágyik. Iskolai rendtartások, Isten véletek. A tanuló oda ül, ahova akar.*” Mindehhez remekül illeszkedik egy kis magyar abszurd: a matekérettségét néhányan túl nehéznek találták – tiltakozásul tüntetést szerveztek.

Ne gondoljuk, hogy csak a lopás bűn – írja Sz. Tóth Gyula. Ha szóbeli közléssel szándékosan rombolnak egy közösséget, az is bűn. Innen nézve nagyon is ésszerű a szerző által is idézett Pomozi Péter javaslata, aki – lengyel mintára – nyelvi törvényt sürget, mondván: „*A nem esztétikus beszéd szennyezi a ... léggört*”.

A parlament meg is tette az első lépéseket. Jogszabályokkal szigorítják (próbálják kordában tartani) a képviselők viselkedését. (Ezek a képviselők vajon ismerik-e Kossuth országgyűlési felszólalásait?)

A másik rendkívül fontos – és a noteszkönyvben gyakran visszatérő – téma az identitás kérdése. Leégett a Notre Dame. Azt gondolnánk, hogy a hír egész Franciaországot megrázta. Nos, mint kiderült, meglehetősen sokirányú visszhangja volt a történeteknek: egy UNEF nevű francia diákszervezet tagjai például azon gú-

nyolódtak, hogy akadtak emberek, akik „*elsírják magukat néhány fadarab miatt*”. „...*leszarom a francia történelmet*” – tódítja a másik. Francia-e még a francia? – kérdezi joggal a szerző, aki a kötet utolsó oldalain franciaországi barátjának karácsonyi levelét idézi, és megállapítja: „*Sorai nem vidámak. Franciaország nyomorúságos állapotban van...*”

Hát persze. Algériai származású arabok tombolnak a francia városokban. De Gaulle szobrát ledöntötték. Mindezt egy sportesemény kapcsán...A franciaországi Béziers-ben minden évben heves vitát vált ki a városban felállított betlehemi életkép. A balliberális jogvédők szerint „*sérti a vallási semlegességet*”.

Mindez abban az országban történik, ahol Macron elnök ellenséggként definiálja a nacionalizmust. Szerinte a nemzeti határok háborút jelentenek. (Az persze nem érdekli, hogy a történelem ennek épp az ellenkezőjét igazolja.)

Az identitásválság nem csupán francia jelenség. Jó példa erre, hogy a hazánkat elítélni szándékozó Soros-Sargentini jelentés okán szervezett magyarellenes tüntetést egy baloldali magyar EP-képviselő által alapított csoport kezdeményezte. Kitermeltük a saját sírásóinkat...

Ezért is idézi a szerző Tőkés László szavait: „*Nagy bajban vagyunk! Európa rávetette magát az ifjúságunkra! Új embertípust akarnak kialakítani, amelynek semmi sem szent. (...) akiknek nem számít, hogy honnan jöttek, és hová tartoznak.*”

Elenpontozásként talán érdemes a 95 éves korában elhunyt John Lukács témába vágó megnyilatkozását idézni: „*Nekem Magyarország a hazám, és Amerika az otthonom. Én Magyarország fia vagyok (...) magyarul érzek. Ez az érzés olyan valami, amit az ember csak az anyjától kaphat.*”

Csak két elemet emeltem ki a notesz bőséges anyagából. A kultúrtörténeti érdekességek, filozófiai eszmefuttatások és politikai purparlák mellett számtalan – a mindennapjainkat színesítő (vagy épp ellenkezőleg: besötétítő, megnyomorító) kérdés vetődik fel a könyv lapjain.

Szóba kerül egybeként a magyar köz- és felsőoktatás helyzete (összevetve a belga és a francia oktatással – és több ponton kapcsolódva a magyar reformpedagógia egyik jeles személyiségéhez, Zsolnai Józsefhez), a sport, a turisztika, a munkavállalók külföldre rajzása, a migráció és annak hatása életünkre (és az európai közgondolkodásra), a határzár kérdése (megjegyezve, hogy míg Magyarországnak szemére vetik a migránsokkal szemben épített kerítést az Unió liberális alattvalói, addig Luxemburg építhet kerítést azért, hogy megvédje vaddisznóit a sertésinfluenzától).

De beszámol a szerző a családi eseményekről (pl. az unokák hazalátogatásáról), a fontos találkozásokról (visszatérő szereplője a kötetnek pl. Ködöböcz Gábor, Egedy Gergely, Madarász Imre, Michalkó Gábor, Balázs Géza – és személyükön keresztül a kapcsolatokról, kapcsolattartásokról is olvashatunk). Visszatérő hely-

színként jelenik meg a Széchenyi fürdő és a Bakáts téri piac, a fogászati szakrendelő – és persze az utca, ahol szinte leképeződnek a társadalmi problémák.

A könyv legfontosabb mondanivalójának összegzéseképpen álljanak itt a köztársasági elnök újévi köszöntőjéből idézett sorok: „*Mire mondhatunk nemet? Az elaljasult közbeszédre, az embertársainkat vallásukban, identitásukban, méltóságukban sértő cselekedetekre, a másokra való mutogatásra, az igénytelenségre, az ünnepünkben gúnyt űző cinizmusra, az érdekek szerint torzított valóságra, a rövidlátó gondolkodásra.*” Gondolatai végén Szent Ágostont idézte: „*Szeressük embertársunkat, vagy azért, mert jó, vagy azért, hogy jó legyen.*”

A kötethez mintegy 30 oldalnyi melléklet is tartozik. Egy-egy bejegyzés kiszélesítéséhez, kiterjesztéséhez, a háttér pontosabb megismeréséhez nyújt alátámasztást. Felbukkannak itt 80-as évekbeli pedagógiai történetek, filozófiai eszmefuttatások (Yuval Noah Harari „*Homo Deus – a holnap rövid története*” című könyve kapcsán), és szomorú emlékezések (Nagy Gézára, Dobozi Eszterre, Zsolnai Józsefre).

Izgalmas és hasznos dolgot csinál Sz. Tóth Gyula. Lehetőséget teremt az olvasó számára, hogy újra élje a múltat – s közben véleményt formáljon, értékeljen, összevevessen, összefüggéseket, kiutakat és megoldásokat keressen.

A borító (melyet *Pereszlényi Helga* tervezett) kitűnően illusztrálja a szerző által megfogalmazott gondolatokat – és jelenkori viszonyainkat. A ferdén álló homokóra nemcsak a stabilitás hiányára, a viszonyítási pontok bizonytalanságára utal, hanem arra is, hogy cselekedni kell. Mert az idő megállíthatatlanul (és vészes gyorsasággal) pereg...

(*Hungarovox Kiadó, Budapest – 2020*)

Kántás Balázs

A szép hűséges

*Erdődi Gábor: Örökített pillanat – 500 év angol szonettjeiből
Edmund Spensertől Dylan Thomasig*

Erdődi Gábor, az idősebb költő-műfordító generáció reprezentatív tagjának *Örökített pillanat – 500 év angol szonettjeiből Edmund Spensertől Dylan Thomasig* című versfordítás-gyűjteménye a hazai műfordításirodalom igen fontos vállalkozása. A nem túl terjedelmes, mindössze 64 oldalas, 48 angol szonettet tartalmazó könyv a maga módján ugyanakkor annál fajsúlyosabb, grandiózusabb alkotás. Nem csupán műfordításkötet, de egyúttal műfaj történeti atlasz is, mely az angol szonett 500 éves történetéből és a műfaj legfontosabb alkotóinak műveiből válogat, a reneszánsztól egészen a modernség korszakáig, a XX. század első feléig. A teljesség igényével olyan angol (pontosabban: brit, mivel bőven akad köztük ír és walesi alkotó is) szonettköltők műveinek magyar fordítását olvashatjuk a könyvben, mint: Edmund Spenser, Sir Philip Sydney, Sir Thomas Wyatt, Henry Howard, William Shakespeare, John Donne, John Milton, John Keats, Percy Bysshe Shelley, William Blake, William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge, Thomas Hardy, Oscar Wilde, Dante Gabriel Rossetti, Christina Rossetti, Elisabeth Browning, Alfred Tennyson, Algernon Charles Swinburn, William Butler Yeats, végül pedig Dylan Thomas.

Erdődi Gáborról elmondható, hogy elsősorban formacentrikus műfordító, aki ugyanakkor angol szakos bölcsészként és filológusként, no meg persze gyakorló költőként mindent tud a szonettformáról, amit arról tudni lehet, különösen annak brit változatáról – nem mintha a brit költők kizárólag a shakespeare-i / brit szonett formában írtak volna az évszázadok során, habár a nehéz, mégis elterjedt versforma máig élő hagyománya a ködös Albionban kétségtelenül ezzel a formával vette kezdetét. Amennyiben a műfordító formacentrikus, nos, úgy esetleg akár meggondolatlanul azt is a fejére olvashatnánk, hogy esetleg Rába György szavával élve bizonyára a *Nyugat* nagy költő-műfordító-nemzedékéhez hasonlóan *szép hűtlen*, azaz a tartalmat olykor feláldozza-módosítja a forma, a metrum és a csengő-bongó rímek kedvéért. Ám hiába a formacentrikus szemlélet és az elmélyült metrikai ismeretek, a kiváló filológus, már-már irodalomtörténeti-teroretikus igényességgel működő Erdődi Gábor esetében erről azonban az esetek igen nagy többségében nincs szó. Erdődi úgy táncol gúzsba kötve, hogy közben igyekszik *tartalomhű* is maradni, tehát nem maszatolja, mismásolja, módosítja az eredeti versszövegekben jelenlévő jelentésárnyalatokat. Filológiai pontosságú fordításokat eszközöl a formai jegyek szigorú megtartása mellett.

Minderre remek illusztrációul szolgálhat Shakespeare nevezetes *75. szonettjé-*nek új magyar fordítása, melyről méltán állapíthatjuk meg, hogy semmivel sem rosszabb semmilyen értelemben, mint mondjuk Szabó Lőrinc sokat idézett, és kétségtelenül minden téren remek színvonalú műfordítása:

William Shakespeare: 75. szonett

*Úgy kellesz, mint elmémnek friss kenyér,
S mint földnek édesvízű záporok,
Üdvödért lelkem oly rettegve él,
mint vagyonán a fősvény kuporog.
Vagyok még büszkék birtokon belül,
De tolvaj idő cseni vagyonát,
Hol enyém lennél egyes-egyedül,
Hol meg vágyom: hadd lásson nagyvilág.
Hol látásod már csordultig gyötör,
Hol pillantásodért is epedek,
S űz egyetlen éj, kincs avagy gyönyör:
Mi ajkaidról még enyém lehet.
Így senyvedek-sínylődöm napra nap –
Szívem felfal mindent – vagy: mit se kap.*

És amiként a költő-műfordító otthonosan mozog a barokk és a reneszánsz kor-
szak brit költészetének világában, olyan alapossággal, otthonossággal és hűséggel
képes magyarra fordítani a romantika paradigmátikus brit költőinek szonettjeit
is. Példának okáért megtette ezt William Wordsworth *A Velencei Köztársaság
halálára* (*On the Extinction of the Venetian Republic*) című, formai szempontból
különösen nehéz szonettjével, többek között Radnóti Miklós magas színvonalú
magyar fordítása után, mondhatni ugyanolyan, ha nem magasabb színvonalon,
ami nem csupán a forma megőrzését, de a filológiai-jelentésbeli pontosságot is
jelenti:

William Wordsworth: A Velencei Köztársaság halálára

*Egykor adózott néki dús Kelet,
S a Nyugat oltalma volt e csoda,
Kezdeté óta nem zuhant soha,
Velence, az ős szabadság-gyerek.*

Város volt, szűz, csillogó és szabad,
Csel nem csalta, erő nem törte meg,
S mikor szép társat magához ölelt,
Vett férjül örök tenger-habokat.

S mi lesz, ha dicsősége kifakul,
Rangja tűnik, ereje bágyad el –
Adóznunk kell néki szájalomul,
Ha ezeréve végső napra lel:
Emberek, gyászoljunk, ha árnya hull
volt nagyságnak, mi végsőket lehell.

John Keats, Coleridge, Elizabeth Barret Browning és mások, romantikus és a viktoriánus brit költők ugyanolyan egyenletes színvonalú és egyenletesen pontos fordításokkal szerepelnek Erdődi Gábor repertoárján, aki a szonett műfajának brit irodalmon belüli 500 éves történetén végighaladva végül egészen a modernség olyan költőig jut, mint Oscar Wilde, William Butler Yeats vagy éppenséggel a paradigmátikus, provokatív és zseniális walesi költő, Dylan Thomas, aki huszoneves korában néhány formabontó szonettet is írt. Yeats *Léda és a hattyú* (*Leda and the Swan*) című közismert, 1923-as keletkezésű szonettjének új magyar fordítása ugyancsak remek példa a műfordítói formahűsége és egyúttal a jelentéstani pontosságra, és ezért ezt is érdemes teljes terjedelmében idéznünk:

William Butler Yeats: Léda és a hattyú

Egy szárnycsapás: a toll még megremeg
a kábult lány fölött: combján sötét
hártya, tarkóját csőr ragadja meg,
S rabolja vétlen keble melegét.
A réműlt, gyöngye ujj hogy lökjön el
megadó combtól tollas glóriát?
S egy test, mi fehér sás-sűrű lep el,
Más szívverést hogy is érezne át?
Egy borzongás nemz ágyék-tájakon
ledőlt falakat, s tornyot, mely elégett,
S Agamennon vesztét. Felkapva őt,
A lányt igazta durva hatalom:
A hódításból vett-e bölcsességet,
míg únt csőrével eldobta a nőt?

S ha már a XX. század modern alkotóinál tartunk, hát lássunk egy példát a szonett klasszikus műfajának modern felbontására-átértelmezésére is, és idézzük teljes terjedelmében a fent már említett, a maga korában minden szempontból radikálisnak és újító szellemű alkotónak számító Dylan Thomas, a modern walesi bárd egy ifjúkori szonettjének magyar fordítását Erdődi Gábor átültetésében:

Dylan Thomas: Oltár-formán, bagoly-fényben X.

*Bárcsak a hajós, ki megtér keresztény-utazásából
a hamis öbölből Atlaszként félúton tartaná az Idő
hajótörött Evangéliumát, a kezem-ringatta bolygón
A szárnyas partok sasok szemein át
így pillantják meg a fűvott igét s a tengereken
látom December tövisét a szentség szemöldökébe
csavarva. Bárcsak Péter kérdezné szívárványpereméről
a Szent Halat, kit kitéptek Biblia Édenéből, hogy miféle
rebarbara-ember, kit kék csatorna lekopasztott,
Vetett szárnyas kertet tenger-szellem köré?
Szűz-Zölden, mint a Kezdetek, a kert merülve
szállna bárcsak kéttornyú Bárkájával, ama Napig,
Midőn a féreg arany méreg szalma-szálaival
Kegyelem Fészket fonná a vad, véres Fán.*

Mivel köztudomású, hogy a versfordítás gyakorlata egyáltalán nem homogén, ellenben nyelv-, kor-, kultúrkör- és persze mindenekelőtt fordítóspecifikus, a nézetek a fordítói lehetőségek határait illetően igencsak megoszlanak. Erdődi Gábor brit szonettfordításai ürügyén itt és most megpróbáljuk röviden összevetni a konzervatív és liberális versfordítási gyakorlat lényegét, már amennyiben lehetséges ilyen szélsőséges tipológiát alkalmazni. (A kettő természetesen soha nem különül el éles határvonallal egymástól...)

A *konzervatív versfordítás* lényege, hogy a fordító mind a formát, mind a tartalmat igyekszik a lehető leghívebben követni, és nem sokat enged ezen elhatározásából. A ragaszkodás a pontossághoz olykor jó, olykor nem, hiszen a forma és a tartalom között az egyensúlyt nagyon nehéz megtalálni, és a gyakorlatban rengetegszer előfordul, hogy az egyik a másik rovására megy. Akad rá példa, hogy mind „konzervatív”, mind „liberális” jegyek megfigyelhetők egy adott fordításban, ahogyan azt például Szabó Lőrinc fordításaiban láthatjuk, amikor a majdhogynem teljes tartalmi hűség az eredeti forma megbontásával jár együtt. Műfordító-újraíró alkotóként Erdődi Gábor megítélésünk szerint igen nagymértékben a Szabó Lőrinc-i fordításpoétikát követi.

A *fordítói liberalizmus* mindezzel szemben annyit jelenthet, hogy a fordító szabadon bánik a formával és a tartalommal is, több engedményt tesz saját magának, jobban elszakad az eredeti verstől, és ugyan az eredeti korpusz szolgál kiinduló műként, de akár egy teljesen önálló, az eredetitől minden szempontból független, új szöveg jön létre. A liberális műfordítás a tartalom és a forma minimális megváltoztatásától egészen az átköltésig vagy az adaptációig terjedhet. Mint említettük, lehetséges részben liberális, részben konzervatív versfordítást létrehozni azáltal, ha a fordító az egyik aspektusból szinte semmit nem enged, egy másikat illetően azonban nagyon is engedékenynek bizonyul. Versfordítói konzervativizmus és liberalizmus ütközhet a tekintetben is, hogy voltaképp minek is tekinti magát a műfordító. Szerzőnek vagy az idegen nyelvű alkotó mintegy szolgájának, aki ihlettől és a saját egyéniségének a fordításba való belevitelétől mentesen igyekszik a verset egyik nyelvről a másikra átültetni? Egyéni vagy éppenséggel jellegtelen, esetleg a fordító saját egyéniségétől nagyon is eltérő műfordítást kell-e létrehozni?

Azt hiszem, az 500 év brit szonettjeiből válogató gyűjtemény esetében a fordító, Erdődi Gábor nem vádolható sem túlzott fordítói konzervativizmussal, sem túlzott fordítói liberalizmussal, mivel egyfelől igyekszik megtartani az eredeti angol nyelvű versszövegek mind formai jegyeit, mind pedig megőrizni a tartalmukat-jelentésüket-üzenetüket, ugyanakkor a jelentésbeli pontosság semmiképpen sem megy a magyar versszövegek magyarságának rovására. A kötetben közölt magyar szonettfordítások ugyanis nem operálnak olyan szintaktikai-stilisztikai-grammatikai megoldásokkal, melyek magyar nyelven esetleg idegenül, esetlenül hangzanak.

Természetesen ez az a pont, ahol kiderül, hogy számos jelentős költő-műfordító elődjéhez hasonlatosan Erdődi Gábor sem csupán ügyes mesterember, hanem maga is alkotóművész, költő, aki ugyanolyan színvonalon konstruálja meg a brit szonettek magyar verzióját, mintha azokat a szerző eleve magyar nyelven írta volna. Rába György a *Nyugat* nagy költő-műfordító-nemzedékének bizonyos tagjait, elsősorban Tóth Árpádot, Kosztolányi Dezsőt, Babits Mihályt és Szabó Lőrincet tisztelettel vegyes szakkritikával, miként az köztudott, *szép hűtleneknek* nevezte, noha hűségük-hűtlenségük, forma- és tartalomcentrikusságuk meglehetősen differenciált. Erdődi Gábort jelen sorok – egyik diplomájára nézve angol szakos bölcsész, illetve olykor műfordítással is kacérkodó, az eredeti angol versszövegek és a magyar fordítások egymáshoz való tartalmi viszonyait megítélni mindenesetre képes – szerzője leginkább a *szép hűséges* jelzővel illetné, amennyiben az megengedett neki. S tenné, teszi mindezt többek között azért, mert Erdődi mindig megtartja az eredeti formát, de amennyire lehetséges, a tartalmat is igyekszik követni, e tartalomhűség törekvés azonban nem eredményez magyartalan fordítói megoldásokat, a versek pedig sokkal inkább versszerűek a szó legnemesebb esz-

tétikai értelmében, mint fordításszerűek. A műfordító megítélésem szerint akkor végez különösen jó munkát, ha a célnyelven keletkezett szövegét elolvasva azon nem érződik, hogy azt más nemzet nyelvről irodalmából emelte át, és alkotta a célnyelven újra. Erdődi Gábor magyar nyelvre ültetett brit szonettválogatása esetén pedig úgy vélem, mindez sikerült.

Végezetül nem túlzás tehát azt állítani, hogy versfordítás nélkül a világlíra, mint olyan nem létezik, nem is létezhet, csupán nemzeti nyelvű költészetek, s ez az állítás kiterjeszthető az irodalom valamennyi műformájára. A versfordításnak, és aki gyakorló fordítóként foglalkozik vele, tudja jól, nem kevesebb, mint világlíra-konstituáló szerepe van, hiszen nélküle lehetetlen az egyik nemzet olvasói számára más nemzetek költészetének megismerése, hiszen az emberek többségétől a számos idegen nyelven való, magas szintű olvasáskészséget mégsem várhatjuk el. Ne feledjük, a goethei *Weltliteratur* szellemében a világlíra nem pusztán az egyes nemzetek költészetének együttese, mert azok összegénél valamiképpen több, azok felett álló, működő, lélegző entitás – létezésére pedig az angol és a magyar költészet viszonylatában az Erdődi Gábor által magyarra ültetett, *Örökített pillanatok* című versfordítás-gyűjtemény kiváló példa, mely a kultúrák közötti közvetítés nehéz feladatát a fordító tehetségének és igényességének köszönhetően a lehető leghívebben teljesíti.

(Budapest, Rím Könyvkiadó, 2020)

Erdődi Gábor

Pozsgai Györgyi: A folyó színei

Pozsgai Györgyi műve, *A folyó színei* című eredendően lírai költészet, letisztult elégikus dal.

Ez utóbbi verseskötete mintha az emlékek körül forogna. Nagy ívet jár be a kötet: négytétéles.

1. Halványodó szárnyalás
2. Balatoni kijózanodás
3. Emlékek csontfalai. Meditatív
4. Utak

Az emlékek közül e kötetéből elsősorban az édesanyja hiányát érzem ki.

„Álmokból felnyíló szemem
távozó mozzanatokot követ,
mosoly integetés,
egy régi-régi busz
anyám arcával,..."

De általános filozófiát is kiérzek eme emlékezőtechnikából, nemcsak egyénit, de ontológiait:

„Kezdet előttbe süllyedünk.
Nem sóhajt fölöttünk
világító érzélem,
még minden a régi,
nem sejlik fel
a holnap -
az öntudatlanság
kristály-pillanatai
hullnak a fénybe.” (*A kezdet előtt*)

Szépek és olykor időtlenek e versek:

„A múlhatatlan dolgok is
megfagynak egyszer,
dermedt cseppkőként
tűnnek el - csendben.” (*Megtorpant öröklét*)

A folyó a címben eleve az elmúlásra, az örök *panta rei*-re emlékeztet (=minden áramlik, Hérakleitosz), még ha a kötet borítóján egy konkrét folyó, a Firenzei Arno is szerepel. Az édesanya emléke mellett a letisztult szerelmi érzés is kihallatszik: *Így szeretlek* – ez a kötet számomra egyik legszebbik verse.. Az „*Így szeretlek*”-sor refrénként zúg át a versen!

Általában Pozsgai Györgyi a finom természetmegfigyelések után tér át a versek végén a lelki rezdülésekre. Ebben gondolkodása a haiku szemléletére, szerkezetére emlékeztet. Ki is bukik ez már a kötet mottójában is, mely haiku:

„Kopnak a színek.
Fekete-fehér folyó -
Kételyek sodra.”

Pozsgai versei mögött kulturális világjárások húzódnak: elsősorban Itália, aztán Alexandria, Egyiptom és a görögség. Olaszmániájában egyébként e cikk szerzője is osztozni tud: *Primavéra* című verse, melynek alcíme Botticelli festménye:

„Nagyot lélegzik a képzelet,
alakká formálódó istenség.
Mosolyog a föld, az ég,
játszik a világ a fény felett.”

Emellett mindenütt ott a görögség: lásd a *Delphoi* című verse. Végül is minden egy „belső utazás” felé tart, a kötet is és a költő lelke is (*Belső utazás* című záróvers):

„Egyre mélyül a kút.
Múltam megvilágít
évszázadokat.”

Íme, a Thomas Mann-i Kút. Csontvárysan az ősi kultúrákat festi, keresi Pozsgai Györgyi. Kimondhatjuk hát – versei nemcsak líraiak (nem posztmodernnek, szerencsére!), hanem festőiek is!

Ezért olyan szeretetre méltóak!

(*Hungarvox Kiadó, Budapest, 2019*)

Bakacsi Ernő

Simon Erika – Prokopp Mária – Géczy Olga: Géczy Olga karmester és festőművész

A minap kezembe került egy könyv. A borító szövege nélkül is azonnal tudja az ember, hogy egy albumszerű képzőművészeti kiadványt tart a kezében. Elárulta ezt a borítón lévő kép, az igényes kivitel és a forma. Aztán a betűkre tekintve a Géczy Olga cím alcímeként kiderül, hogy karmesterről és festőművésről van szó, és az is, hogy kétnyelvű a kiadvány, mert ezt angolul is tudomásunkra hozzák.

Az első pillanatban nem az jutott eszembe, hogy mit is tudok én Géczy Olgáról, hanem két név ugrott ki az agytekervényeimből. Ez a két név pedig Americo Tot (Tóth Imre) és Cziffra György, képzőművész és zenész. És ez egyúttal öröm, büszkeség és szomorúság is. Igen, mindez, mert még felsorolni is szinte lehetetlen, hogy mennyi kiváló sportolónk, világ- és olimpiai bajnokok, írónk, képzőművészünk, zenész, mérnök, humán tudós hagyta el kis hazánkat a jobb élet, a tudományágának nagyobb technikai lehetősége miatt, vagy azért, mert az éppen regnáló hatalom üldözte őket. Az „új hazában” aztán ezek az emberek világhírűek lettek, sokan Nobel-díjat kaptak, de sohasem tagadták a gyökereiket, magyar származásukat.

A könyvet lapozgatva aztán kiderült, hogy ez nem más, mint Géczy Olga művészetét bemutató különleges önéletrajz, melyet a művésznő számos festménye emel az átlag fölé. Klasszikus értelemben véve a könyvnek nincs írója, de a mű hármasként tagozódásából adódóan minden világos lesz. Az első részben Simon Erika író interjúja olvasható a művésznő zenei pályájának indulásáról, kiteljesedéséről, a másodikban Prokopp Mária művészettörténész ismerteti és elemzi Géczy Olga festészetét, míg a harmadik részben maga a művész emlékezik meg néhány barátjáról, élete fontos eseményéről.

Géczy Olga élete tipikus „magyar sors”. A felvidéki Galántán született, amely akkor éppen Magyarország területén volt. Előtte néhány évvel és utána pár év múlva Csehszlovákia területét gyarapította. Az 1947-es kitelepítést az ő családja is elszenvedte. Zenei tehetsége hamar megmutatkozott, tizenöt éves korában már az iskolai kórust vezényelte. Ezt Kodály Zoltán is látta, és azt mondta az iruló-piruló kislánynak, hogy „Még karmester is lehet belőled!” Karvezetői diplomáját 1963-ban szerezte meg, de ezzel nem elégedett meg. Később magánúton megszerezte a karmesteri képesítést is. Hogy ne kelljen vidékre mennie, elvállalta egy nem éppen jó hírű iskola tanári állását. Kórusmunkája olyan sikeres volt,

hogy megalakíthatta a Bartók Béla Kamarazenekart, melyhez a Bartók család hozzájárulását adta. Ezt a lehetőséget a Zeneakadémián rendezett, óriási sikert arató koncertje alapozta meg. Állást kapott a Zeneműkiadónál, ahonnan aztán ki is rúgták, mert engedély nélküli koncerteket szervezett, és nagy sikerrel vezényelt az Olasz Intézetben és a nyugati követségeken. Sűrűsödött körülötte a levegő, úgy érezte, hogy mennie kell, itt nem hagyják kibontakozni. Évtizedekkel később még mindig keserűen fogalmaz Simon Erika interjújában: „És a mai napig sincs helyem itt, Magyarországon.”

Titokban hagyja el az országot 1975-ben, Olaszországba megy, majd Svájcban telepszik le. Kitartó, szívós munkával, kapcsolatait is igénybe véve végzettségének megfelelő munkát kap, és olyan hírnévre tesz szert, hogy alig tartózkodik otthon. Bejárja a világ hangversenytermeit. Kórusokat tanít és vezényel, dirigál operát is. Számos kitüntetést kap, professzora lesz a litván zeneakadémiának.

Az ember évei gyarapodásával egyre több dolgot fedez fel a világ csodáiból, az élet szépségeiből. Megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan a lélek rezdülése, üzenete, amely valamilyen formában végül kitör. A kitörni vágyó belső feszültség arra kényszeríti a művészt, hogy álmait, vágyait ütköztesse a földi valósággal, vászonra vigye. Ezt a leírhatatlan, kifejezhetetlen érzést nevezik ihletnek. De az ihlet ennél sokkal több, isteni üzenet az embereknek a művész által. Ez a képpé vált üzenet a másik emberből kivált valamilyen reakciót, érzést. Arra kényszeríti, hogy megnézze a képet, ismételten megnézze, netán meg is vásárolja. Olyan húrokat érint a lelkében, hogy az agy nem felejt el. Emlékszik a kiváltott kellemes érzésre, vagy a lelket felháborító borzalomra. Lehet, hogy nem ugyanazt az érzést váltja ki, mint a művészen. Mást. De ez nem számít. Csak az számít, hogy a lelkek rezdülései, kivetülései találkoznak a másik ember befogadó sugaraival.

Napjainkban már kevés a polihisztor, Géczy Olga az. Érezte, hogy a zenén kívül neki még más rendeltetést is adott a Teremtő. Festegetett. Tehetségére ráértett a férje, és rábeszélte, hogy – immár nem tinédzserként – iratkozzon be a kaliforniai Ventura College festészeti szakára. Olga elfogadta az érvelést, és 2002-ben festőművész diplomát szerzett. Azóta számtalan kiállításon szerepelt társ- és önálló kiállítóként. Okleveleit, kitüntetéseit felsorolni is sok lenne. Rengeteg baráttól, ismert művésztől, politikusoktól kapott köszönő, elismerő sorokat. Itt csak kettőt említek meg: George E. Pataki-t, és Arnold Schwarzeneggert.

A művésznő 2008-ban hazaköltözött, azóta élnek férjével Tök falucskában. Hazai festészeti kiállításainak sorozata 2010-ben kezdődött, és máig tart.

Prokopp Mária írja róla: „Géczy Olga festészete nem szorítható be semmiféle stílus kategóriába. Képei egy rendkívül erős, határozott, kimerült művészegyeniség magas színvonalú művészi megnyilvánulásai... Ő a festészetben folytatja a

zeneművészeti, karmesteri célkitűzéseit, ami nem más, mint az Örök és egyetlen Igazság, a Szeretet, vagyis Isten transzcendentális világának mind teljesebb megközelítése a művészet eszközeivel.”

Az érzelmek visszatükröződése a művészetben belül leginkább a zenében és a festészetben valósul meg. Géczy Olga mindkettőnek kiváló mestere.

A kiadványt számos fotó, a művész nő festményeiről készült kép illusztrálja.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2020)

